

Kőbányai János

Jog a posztumusz jelenlétéhez

*Bordák mögött szorított aggodalma
Kötötte rá e tájra testemet.
A város egyre változik, de rajta
Vázként kiüt a régi rettenet*
Székely Magda: Két szonett

Harmadszor közlünk (2004/3., 2005/2.) a zsidó negyed helyzetét panaszló összeállítást.

Egy negyedéves folyóirat életében és ritmusaiban indokolatlannak látszik ez a sűrűség. Azonban *egzisztenciális* érintettség és érzékenység okán kivételesen fontosnak tartjuk, hogy a téma folyamatosan napirenden maradjon a *Múlt és Jövő* lapjain.

Milyen egzisztenciáról beszélünk? Hiszen mi, a holokausztot túlélő zsidók már nem élünk ott. (Noha a legjelentősebb zsinagógák s a hitközség intézményei – hiszen megtelepedésük szerves televényéből nőttek ki annak idején – túlnyomórészt e helyen találhatók ma is.) Ha a zsidók spontán folyamat eredményeképp költöztek volna el innen (mint nem egy hagyományosnak számító New York-i környékről), nem tiltakoznánk az ingatlanpiaci mozgásoknak áldozatul eső negyed sorsa ellen. Vagy nem ezzel az elkéseredettséggel. A rombolás/építés dinamikájának folyamata megmaradna az esztétika, a városvédelem vagy a nosztalgia problémáinak társadalmi vagy érzelmi keretei között.

De éppen azért, mert ez az „elköltözés” nem volt természetes (s ez többnyire az életből való tömeges elköltözést is jelentett), a zsidó negyed *módszeres rombolását* – amelynek szeretnénk nyomot hagyni e hasábokon – egzisztenciális kérdésnek tudjuk.

Egzisztenciális kérdés, s éppen azért az, mert az egzisztenciánk nincs, nem lehet ott, ahová valaha belenőtt, s ahonnét *kiszántatott*. Hiszen mi (állítólagos) élők (túlélők, s leszármazottaik) magunk is átestünk a kiszántás mozzanatán, amely kivont természetes közegünkből. Tehát a talajba (a magyar társadalomba, kultúrába: létezésbe) ereszkedett gyökereinktől szintén megfosztattunk, s csak éppen a füstté, hamuvá átlényegülés fázisát kerültük el – nem a kiszántók szándékai szerint, hanem számtalan csodá-

val határos, „külső” esemény összjátékának köszönhetően. Számunkra az az egzisztenciális kérdés (1945 óta, amely számunkra *fel-* és nem megszabadulás volt), hogy ezt a véletlenek sorozatának köszönhető életet lehet-e, érdemes-e visszazántani, s újrakezdeni? (A túlélők több mint a fele nemmel felelt erre.) Azaz: érdemes-e, lehet-e új vagy régi-új gyökereket növesztetni, s ezzel újabb rétegű éltető humuszt termelni szerencsés megmenekülésünkéből? Az újra megpróbált gyökérezetés és az azt megalapozó viszony: ez az, ami egzisztenciális. Alapja és médiuma az emlék. Ha úgy tetszik: az anti-egzisztencia. Viszony a viszonylag hirtelen és tömegesen végbement nemlétezéshez. Amely, lehet paradox módon élő, s mi eltéphetlenül hozzá vagyunk kötve.

Ugyanis az egykori létezés bennünk folytatódik, s keresi a talajt, a felületet a gyökérezetéshez. S persze a kiszántatás mozzanata emlékéhez is, amely magában hordja annak a létezésnek az emlékét, amely a kiszántás előtt megvolt, fizikai vagy szellemi formában.

Ezt az emlékegyüttest szeretnénk megőrizni, vagy csak számon tartani. Annál is inkább, mert a halottakkal szemben igencsak problematikus

Káldy Gyula utca 1. 1979

Fotók: Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjtemény

Bútorszállítás a Dohány utcában. 1937

túlélést csak mindennek az emlékből (életben) tartása és talán környezetünkkel való betartatása legitimálhatja. Amely nem tűri az emlék meggyalázását, negligálását, megjelöletlen eltüntetését.

Ebben a lehet, speciálisan zsidó látószögben (mert a holokauszt a zsidókkal esett meg áldozati szinten) szemléljük emlékfüggőségben szenvedő (leledző) jelenünket?

Mit találunk ebben a jelenben? Az emlékpesztítés mohó igyekezetét. A rombolásnak ez az igazi dimenziója. A megnyílt szabadság lehetőségét kihasználva, rapid tetterővel tünteti el a zsidó létezés emlékeinek nyomait. Talán nem megakadályozni kell ezt (úgyis hiába), hanem ezzel szembesülni: ezt a helyzetet felmutatni, megérteni, s konzekvenciáit levonni.

S ez egzisztenciális kérdés.

Az 1948/9. évtől 1989/90-ig tartó kemény, s majd felpuhuló diktatúra jelgelte az emlékekhez való közvetlen, cselekvőleges viszonyt. Benne a külső hatalom segítségével fölállított és megszilárdított rendszer volt felelős (állítólag) mindenért. Azaz ez az idő nem reprezentálhatta a magyar társadalom (nép?) valódi szándékát.

Pest régi zsidó negyedét most tüntetik el a föld színéről. Most, amikor a döntéseket szabadon választott képviselők hozzák, szabad diskurzusban: szándék- és akaratnyilvánításban.

Ezt az emléktüntetőt lehetetlen nem korrelációba hozni a méltó holokauszt-emlékhely el-sikkasztásával, a (nem) kárpótlás arcpirító folyamatával, a túlnyomórészt a holokausztban elpusztult magyar zsidó írók hiányzásával a kánonból, az egy szál nyilvános holokauszt-emlékműről (*Cipők*) hiányzó zsidó szó/fogalommal, vagy éppen azzal az áldemokratikus igyekezettel, amellyel a magyar zsidókat ez a rendszer furmányosan *nemzetiégi* ketrecbe zárta volna.

Szerte az egész világon a zsidó építészeti emlékeket, helyeket, ahol egykor laktak, megőrzik. Kegyeletből, mementónak, amely legtöbbször jól hasznosuló zarándok- és idegenforgalommal is együtt jár. *A zsidó jelenlét posztumusz létezésjogának elismeréseként.* Németországban, amely a legőszintebben nézett szembe múltjával, nemcsak megőrzik, de újjá is építik a zsidók építészeti emlékeit, vagy van, vagy nincs, aki azokat újból élettel töltsen meg. (De még zsidó életet is exportálnak hozzá – lásd *Berlin* számunk több írását is a jelenségről.)

Magyarországon eltüntetik a zsidók egykori látható, tapintható, s ezért akár életre is kelthető jelenlétét. Azaz: itt és most nem ismerik el a posztumusz jelenlét jogát.

Pest zsidó negyedének kialakulását (s vele minket) a következőképpen látták és írták le – kívülről. (Egyébként, mint a címe is mutatja: irodalomtörténeti aspektusból – hiszen a létezés formái és eredői föltétlen tartalmaznak szellemi vonatkozást.) „A kezdetben szétosztódott zsidóság elérte asszimilációs folyamatának ama határát, amelyet említettünk: életformáiból és rítusaiból való feladását akkora darabnak, amekkorát bizonyos alapok fenntartásával csak feladni lehet. Az asszimiláció maga ezután nem mélyül, csak terjedelme, számbelileg kifejezhető hatásköre növekedik egyre s terjed egyre lejjebb és lejjebb, egyre kispolgáribb rétegekig. Útjának és vonzóerejének mintegy geográfiai jelzései: Budapesten megalakul az Erzsébet-Teréz város, amely maga egy százezres lakosságú zsidó várost reprezentál, kialakulnak a regionális zsidó centrumok, mint pl. Nagyvárad – egy szóval az egyre duzzadóbb, friss asszimilációjú zsidó rétegnek most már integrálódnia kell, s ez az integrálódás új problémákat kell hogy felvessen.” (Ijjas Jankovits Antal: A magyarországi

Holló u. 4.

zsidó írók új útjai. *Társadalomtudomány*, 1931. 3–4 szám.) Az „integrálódás új problémáit”, mint tudjuk, másként, noha „végsőn” „oldották meg”. E szándék városrendezési hozzájárulása a nevezetes Orczy-ház lebontása volt 1938-ban (az első kiközösítő, azaz ún. zsidótörvény éve), valamint a Madách sétány terve, amely a történelmi zsidó negyed fölszámolását tűzte ki célul.

Ezt a II. világháború félbeszakította „projektet” folytatja (szintén „szervesen”) a mai, rendszerváltás kori Magyarország – most már eltökélt, kegyetlen tempóban –, hogy visszavonhatatlanságát semmi meg ne akadályozhassa. Mint Perczel Anna írása dokumentálja, sem civil tiltakozás, sem nyögvenyelősen kivívott hatósági védelem, sem nemzetközi szervezetek tiltakozása nem esett latba, hogy az ölbe hullott szabadság lehetőségét kihasználva a régi terv végrehajtsék.

Mindenkét két jellemzőjét kell kiemelnünk.

Mint szintén Perczel Anna írásából tudjuk, hogy a rombolás helyett a megőrzés politikája nagyobb és hosszantartóbb anyagi hasznot ígér. Az idegenforgalom, s vele a kultúra mint szolgáltatás, meghozná a befektetést, majd a hasznot, munkahelyek teremtését, amely folyamatosan a kerületet, a fővárost, s végső soron az országot gazdagítaná. Ez volt a zsidó negyed, azaz a zsidók eredeti stratégiája is – az itt végzett tengerparti munkából épült fel a negyed, tartotta el magát s szélesebb környezetét. Ez volt a zsidó, a polgári vagy a modern modell. S erre lenne ma is igény – nemcsak a zsidók részéről, hanem mindazok részéről, akiket „megfertőzött” ez az innovatív vagy alternatív szellem – amelyet kétségen kívül nagy számban a zsidóság honosított meg – kipusztítása után is átütő nyomokat hagyva a magyar kultúrában. (Magam is találkoztam lengyel nem zsidó üzletemberrel, akinek a Ka-

Kazinczy utca

Király u. 49.

zsimiretzben prosperáló zsidó étterme, szállodája és galériája van, s aki itt, a pesti zsidó negyedésben szeretné zsidó idegenforgalomból [ami óhatatlanul zsidó emlékek őrzése, tisztelete, ismereteinek professzionális elsajátítása] tőkét és ismereteit továbbgyarapítani.)

Ez az, ami nem kell. A modell, a folyamat, ami egyszer látványos sikerei ellenére előbb a zsidó kvóta-törvények útján, majd a deportálás révén kiszántatott innen. Ez nem támadhat föl most újra. Akkor sem, ha, amit a legelszántabb antiszemita sem vitatott soha, ez a zsidó/polgári/modern modell Magyarországnak csak hasznot hozott, s hogy hozhatna megint. (Csak azt vitatta, hogy hasznos-e az olyan haszon, amely nem törzsökös magyar.)

A posztumusz jelenlét megtagadásával (a rombolással) megvalósult az a zsidóénál régebbi, magyar, ha úgy tetszik, „törzsökös” modell választása. Ama *mohácsi* modellé.

Itt is van haszon, csak a kerület, a város, az ország kincstárába folyamatosan befolyó haszon helyett ez az oligarcha zsebébe kerül. Aki a jogokkal (bontási joggal, építési joggal), azaz hatalmi jogosítványokkal kereskedik. Az már csak tragikomikus fejleménye a mai viszonyoknak, hogy az igazi oligarcha (szintén a rendszerváltás körülményeiből adódóan) külföldi (azaz: garantáltan nem törzsökös), s csak a volumenében nyomorúságos, (persze az egyénnek nem éppen) kijáró pénz marad a törzsökösök kezében. Ha valami az ország kiárulása, akkor ez az. Mert az országot a Szapolyaiak, Báthoryak valóban kiárulták, s ennek az emléke projektálódott át az idegenre, s leginkább a zsidóra. Akiknek az igazi árulók helyett kellett mártíriumot szenvedniük.

Most a mártírhalált haltak emlékével – iste-

Az Orczy-ház bontása. 1937

nem, hányadik bőr ez már? – bízunk benne: *ez a bőr lesz a végső* – ismétlődik meg mindez.

(S egy újabb zárójelben: a történetet a legabszurdabb drámaíró se tudná így bonyolítani: a nem törzsökös külföldi legtöbbször zsidó [izraeli] is egyben. És? A tény, hogy Auschwitzban a kápok feladatát zsidók látták el, nem bizonyítja a zsidóság egyetértését azzal, ami ott folyt. Csak a mohácsiág természetrajzához fűz újabb adalékot.)

Azonban mind a középkorban, mind az 1938-cal kezdődő kornak voltak névhez kötött hősei, ha gonosz hősei is, akik valamilyen ideológia vagy csak pusztán anyagi érdek nevében vállalták a tettüket. Amit elkövettek, okoztak, kívántak.

A mostani emlékfosztó folyamatnak nincs gazdája. Csak megesik. Van. Oka nélkül, mint a földrengés. A házak, az egész negyed, az egykor itt élt emberek emléke eltűnik, sistergő párában fölolvad, mint a sósavba dobott hús. Sőt: akár a rombolás ellenkezőjéről is beszélnek, nyilatkoznak, tárnak szét kart és aktát. Csak közben a rombolás folyik az utolsó écaig, vagy azon túl is. (S mikor már egyetlen lerombolni való ház sem marad már, akkor kezdődik el igazán az écaadás, a beszéd, a gesztus, a karok széttárása. – Ha valaki nem ismerné: Beszalad egy zsidó a rabbihoz. „Rebe lében: döglenek a libáim! Adjál tanácsot, mit tegyek, hogy megtarthassam őket?” „S hol legelteted őket?” „Hát a folyó mellett.” „Na de a folyón innen, vagy a folyón túl?” „A folyón innen.” „Legeltesd a folyón túl!” A következő héten: „Rebe lében, tovább döglenek a libáim!” „Na de a folyótól délre vagy északra legelteted őket?” „Északra.” „Legel-

tesd őket délre!” ... Egy hétközben beállít a zsidó: „Rebe lében, megdőglött az összes libám.” „Nagy kár fiam, lett volna még néhány kitűnő écám.”)

Nemcsak a posztumusz jelenlét tagadtatik meg, hanem a jelenlétre való emlékezés, az emlék megőrzésére, relevanciájára vonatkozó kérdések felvetése is.

S vele a szembenézése is.

Ez az, amit nem hagyhatunk. Mert ha más nem is: ez tőlünk függ. A kérdés feltevése, elemzése s a rá adandó válaszok a miénk. Mi uraljuk. Tőlünk függ. Nem kell hozzá föld, jog, gyökér. Csak józan ész és bátorság.

Hogy szembenézünk-e a világgal, a magyar világgal, amely nem tűri az emlékünket, nem nevezi meg, nem állít emléket annak, amit elpusztított. Megsemmisíti inkább, noha ugyanúgy vesztesége van belőle, mint a magyar zsidóság elpusztításából – mely tettnek függetlensége elvesztését, visszamaradottságát köszönheti.

Nos a kérdés kérdés marad – s ha a szemünk előtt gyorsan elpusztulnak, s esztétikai katasztrófába vesznek egykori létezésünk emlékei, akkor még inkább.

P. S. Számunkat Gyurcsány Ferencnek, a Magyar Köztársaság jelenlegi miniszterelnökének és Demszky Gábornak, a főváros jelenlegi főpolgármesterének (ha nem lennének a *Múlt és Jövő* elszánt olvasói) külön is megküldjük. Azzal a felszólítással, hogy a soron következő számban osszák meg véleményüket velünk a pesti zsidó negyed történéseivel kapcsolatban.